

IV. rész

TALÁLKOZÁSOK NYUGATON

Kései vonat utasai

Beszerénykedett egy négytagú család a helsingborgi állomáson a vonatba. Ha nem szólnak is, lerítt róluk, hogy a mi fajtánk, és hogy menekültek. De megszólaltak, az apa intette a kisebbik, négyéves forma gyereket, hogy ne rakja a lábát az ülésre.

Már egy hete voltam úton, majdnem folyton vonaton, nem sok alkalmam volt magyarokkal beszélni, mégsem lepődtem meg a magyar szó hallatán itt a dán-svéd átkelőhelyen, inkább csak rögzítettem magamban, hogy csakugyan elért már a skandináv államokba is a menekülteink hulláma. Akiket idehaza árulónak minősít a hatalom: árulónak azért, mert ez a kétgyermekes, huszonöt-harminc évesnek látszó család-apa nem hajlandó bevonulni katonának, s fegyverrel harcolni egy meg nem nevezett ellenség ellen egy hadüzenet nélküli testvérháborúban.

- Hát maguk hova tartanak?

Meglepődtek a kérdésen, s azon is, hogy bennem nem sorstársra, hanem csak egy újságíróra találtak. Némi kárpótlást csupán abban leltek, s ezt nyomban kinyilvánították, hogy nem valami idegen táj magyar újságírójával hozta őket össze az én vonatomban, mely miatt lekéstem Malmö felé a csatlakozást, hanem a saját tájuk napilapja, a Magyar Szó riportere vagyok, bár ők - szabadkaiak lévén - inkább a 7 Napot szokták olvasni.

A találkozásban az is közrejátszott, hogy olyan bonyoldalmasan indultam el itthonról. Aznap lépett életbe a hadkötelesek kiutazásáról szóló rendelet, amikor elindultam hosszú nyugati utamra. Hírügynökségi jelen-

tésből és rendőrségi közleményből úgy tudtam, hogy a korlátozás az ötvenöt évüket be nem töltött férfiakra vonatkozik, nyugodtan szunyókáltam a fekhelyes kocsiában, a határrendőr azonban bűnbánó mosakodása ellenére is, de leszállított a vonatról. Ők azt kapták rendeletben, hogy a hatvan alatti férfiakra vonatkozik a korlátozás. Másnap Újvidéken az illetékes katonai hivatalban egy portásféle azzal fogadott, hogy - szombati nap lévén - lehetetlen megkapnom a kiutazási engedélyt.

Nem egészen harminc év alatt megszoktuk és természetesen veszszük, hogy ha valaki külföldre akar utazni, akkor fogja magát, és elutazik. S van egy természetellenes rendelet, amely szerint a katonaköteleseknek a külföldi utazáshoz külön engedély kell. Az illetékes személy azonban simán aláírta a papíromat, egy hölgy lepecsételte, egy másik rágépelte, amit kellett, és egynapos késéssel ismét indulhattam. Ennek köszönhettem, hogy most beszélgethetek ezzel a szabadkai családdal.

Korábban elterjedt a hír, hogy a svédek nem fogadnak be több menekültet, mert betelt a létszám. Ők ugyanis minden évben befogadnak bizonyos számút, előre ki nem számítható, de mindenképpen kedvező vérfrissítést váltva ki a hazaiak és a jövevények keveredésével. A tudósok így, ilyen módszerrel tenyésztk ki a nemes, életképes növényeket és állatokat: keveredéssel; mi meg saját hazánkban az egy ország, egy nép elmélet csapdájába szorultunk.

Csakugyan megtörtént, hogy néhány menekültet visszaküldtek a svédek, de újabban ismét befogadnak mindenkit, aki Jugoszláviából érkezett. Sokan mondják már: a voltból. Ebből következően többen elméláznak azon, hogy hát akkor milyen útlevelel fognak ők akkortól kezdve utazni, ha ez a jelenlegi lejár.

Ők most érkeztek Svédországba, néhány órával ezelőtt. Éppen csak hogy felvették az adataikat, s máris mehettek a Malmö melletti gyűjtőtáborba. Nekik sokkal könnyebb volt, mint a Jugoszláviából vagy máshonnan érkezőknek úgy általában. A férfi ugyanis valamelyest beszéli a svéd nyelvet. Na már most feltehető a kérdés, s magam is feltettem, honnan tud egy legfeljebb harmincéves szabadkai magyar férfi svédül? Leszerelése óta, vagyis hát közel tíz éve ugyanis rendszeresen járt Svédországba dolgozni. Nagyon jó szakmája van, a kőműveseknél fajanszozó. Külső és belső munkához egyaránt ért, nagyon kezére esik az effajta munka, teljesítményre fizetik, s neki ez nagyon megfelel. Cége általában csak néhány hónapra alkalmazta évente, éppen annyira, amennyire neki is megfelelt, hogy a terepi pótlékból tetemes összeggel kiegészített keresetét hazavigye, s otthon felépítse a svéd mintára és svéd standardnak megfelelő családi házat. Szinte ingyen gyűjtötte össze a legfinomabb

fürdőszobacsempét, s nem sokat tévedne, ha azt mondaná, hogy a hátán cipelte Szabadkára Svédországból.

Sokáig vívodom magamban, megkérdem-e tőlük, hogy elkészült-e a ház. S hogy beköltöztek-e? Közben maga a feleség oldja fel gondomat, kijelentvén:

- A nyáron hurcolkodtunk be.

- Most meg otthagyták?

Talán ezt sem kellett volna kérdezni, de kiszaladt a számon. Bizony, ottmaradt a szép új ház. A feleség bátyja telepedik meg benne, amíg ők vissza nem térnek. Nagy megkönnyebbüléssel hallom, két okból is. Elsősorban azért, mert őket nem kell győzögetnem, hogy vissza kell menniük, amint lehet, abban a pillanatban, amikor már nem fenyegeti az a veszély a fiatal családfőt, hogy malteros kanál és fajanszlap helyett lőfegyver és akna kerül a kezébe. A másik okom a velük való örvendezésre meg az, hogy az új ház nem maradt üresen, nem fogja illetéktelen személy rátenni a kezét a bejárati ajtó kilincsére.

Azzal válunk el Lund városa pályaudvarán, ahol én leszálok, hogy jobb időben Szabadkán majd felkeresem őket.

Vak ez a remény, s határtalan.

Hazátlan

Végső érvként azt kérdeztem a gyerektől, tisztelettel magázva őt is, mint a mintegy ötven tagú hallgatóság bármely más tagját:

- Tudja, mi a nevük az ilyen állapotban levőknek?

Nem tudta, hogy is jutott volna eszébe tizenhét éves legény léte, hát megmondtam.

- Hazátlan. - S magam is megdöbbsentem, mint ahogyan ő is. Itt állunk Lundban, egymással szemben, a dél-svédországi kedves kisváros magyar klubjában, két bácskai magyar, ez a gyerek meg én, akitől ő nyilván valami vigaszt várhatott, hiszen mi másért jött volna el többekkel a közeli menekülttáborból előadásomat meghallgatni, s ahelyett, hogy lelki megnyugvását segíteném elő, én itt a közönség előtt a szemébe mondom, hogy ő hazátlan. Döbbenete csak két-három másodpercig tart, s nyomban folytatja átkozódását. Ezzel mindannyiunkat annyira megriasztotta, hogy egyként fordultunk vele szembe, ám magatartásunkkal nemhogy kizökkentettük volna elkeseredettségéből, hanem egyre jobban belevadítottuk.

- Nekem ahhoz a tájhoz semmi közöm. Nem ismerem el hazámnak. Engem ott meg akartak ölni, engem a frontra akartak vinni. Ahhoz a földhöz nem köt semmi, az nem is volt, nem is lesz a hazám.

Körülbelül ilyeneket mondott, s hiába magyaráztam mint előadó a közönség heves támogatásával, hogy a hazát nem szabad azonosítani az uralkodó rezsimmel vagy akár a jelenleg domináló közhangulattal, ő nem és nem volt hajlandó még csak gondolkodni sem érveinken, hanem szinte eszelősen hajtogatta:

- Az nekem nem lehet hazám!

Zenta, ahol ő született, fölnevelkedett, ahol minden előde rajongott a Tiszáért, amely köztudomásúan temető, ha kivirágzik, meg a Népkertért, az Eugénért: nem hazája. Íme, egy zentai, aki megtagadja szülővárosát. Mert innen viszik, viszik katonának a vele egykorúakat, de inkább a nála valamivel idősebbeket, mert itt tiltják a béketüntetését, mert itt vétek, ha valaki tiltakozik a legalizált emberölés ellen. Ez a tizenhét éves legény nyakába vette a világot, és futott a számunkra alig ismert svédországi egyetemi és kórházvárosig. Annak a katedrálisa ejti majd csodálatba, amely pedig éppen csak anyyi idős, mint a műveltebb zentaiak által is ismert bánáti Pusztatemplom ott, nem messze Beodráról.

Mit mondjak neki, hogy lelket öntsek belé? Hogy ne azon törje a fejét, hogyan tagadhatná meg szülőföldjét, a hozzá most kegyetlen? Nem tudok neki semmi okosat mondani, mint ahogyan vigasztalanul hagytam azt a Banjalukából útnak indult bosnyák apát és fiát is a szabadkai határátkelőnél. Együtt indultunk volna a nemzetközi vonaton ki az országból, véletlenül kerültünk ugyanabba a vonatfülkébe. Az apa Bécsbe utazott vissza, a munkahelyére, a fia pedig ment volna vele, mert régóta hírlík már, hogy Banjalukát sem kerüli el a sorozások hulláma vagy esetleg a háború. Aznap lépett életbe a hadkötelesek utazásának korlátozásáról szóló rendelet, azóta sem tudni, melyik illetékes állami hivatal tagadja határozottabban, hogy ők adták ki, de tudjuk, hogy létezik. A rendelet értelmében az apa - külföldi munkaengedélyre hivatkozva - elnyerte a határrendőrség kegyét, és mehetett tovább, a fiának azonban velem együtt le kellett szállnia a vonatról. A fiú férfiasan viselte, az apja azonban nekitámaszkodott a vonatablaknak, és rázta a néma zokogás. Csak időnként tudott erőt venni magán anyyi időre, hogy a fia után kinézzen az ablakon, és kipréljen egy rövid mondatot a torkán:

- Zašto, zašto, dragi sine? (Miért, miért, édes fiam?)

Kérdezhetném én is a zentai gyerektől: Miért, miért, édes fiam? Ami már majdnem úgy hangzik, mint a Keresztre Feszített utolsó mondatainak egyike: Én Istenem, én Istenem, mért hagytlál el engem? Mert most, úgy látszik, csakugyan elhagyott mindannyiunkat.

Csak az a vég!

Svédországi címet kért tőlem a frissen megismert menekült. Elővettem a jegyzetfüzetet, a névjegytárat, és szemezgettünk belőle. Latolgtatuk, miféle ember lenne számára a legmegfelelőbb. Mert hát van ott Svédországban is elég sokféle a tőlünk származók között. S nem is csak magyar. Van saját, jó hírű vendéglővel rendelkező vállalkozó Göteborgban, ugyanott nyugalmazott körzetorvos; van Stockholmban országos hírű erdészmérnök, akinek olyan jók a kapcsolatai a politikai vezetőkkel, hogy egyetlen telefonhívással ki tudta számomra eszközölni a tizenöt-husz percre tervezett, végül másfél órára elhúzódó politikai tájékoztató beszélgetést a most uralkodó svéd párt vezetőinek egyikénél; van hungarológiai szakember a lundi egyetemen, van ugyanott sportgyűrő szakértő az ország legnagyobb kórházában, s ott dolgozik egy neves bácskai gyermekorvos és nőgyógyász. Stockholmban láthattam munka közben egy svédül, németül, angolul, románul, oroszul és persze magyarul meg talán még franciául is beszélő szimultán fordító nyelvzenit, van Jönköpingben vállalkozó, akit mostanában neveznek ki az egyik legnagyobb svéd cég kelet-európai körzeti főmegbízottjává. S ott él Uppsalában egyik legnagyobb költőnk, annyira elnémulva, hogy nem tudtam a régi telefonján a nyomára akadni. Az új ismerős kiválasztott egyet a sok cím közül, és azt följegyezte. Most indul, mint mondta, még nyugatabbra Budapest-től.

Eddig is nyugat felé jött, mint mondta, keleten át, vagyis Szabadkáról elbuszozott Szarajevóba, ott megváltatták vele Triesztbe oda-vissza a repülőjegyet, Triesztből vonaton ment Ljubljanába, majd onnan Budapestre. A repülőjegyet azért váltatták oda-vissza, mert mostanában Szarajevóból zsúfoltan repülnek a gépek Triesztbe, de üresen térnek vissza, a járműben ugyanis szinte kizárólag fiatal emberek foglalnak helyet, akik egyelőre nem szándékoznak visszatérni, a gépek tehát üresen jönnek vissza.

Menekültek vagy szökevények?

A cím mellé néhány jó tanácsot is kért az új ismerős. Mint mondta, nem élt még Nyugaton. Itt Budapesten is alig tud eligazodni.

Budapestet egyértelműen Nyugatnak tartja már. Ezen egy ideig vitakoztunk, mert ő - erre hivatkozom előtte - nem beszél magyarul elég jól ahhoz, hogy hallgathassa a magyar rádiót, és abból értesüljön a bizony eléggé keleties vitaszínről, ami a parlamentben folyik; s ami a pártok között, sőt a pártokon belül történik. Mint potenciális vállalkozó azért utazik Svédországba, hogy ott megalapozza a majdan hazatelepítendő

cégét, ha lesz belőle valami. Arról értesült, hogy a pénz széles folyamban áramlik Magyarország felé, s ha Magyarország még nem is Ausztria, de már lekörözte a környező államokat. Arról nem tud, hogy a Magyarok Világszövetségének összejövetelén is akadt példa az útszéli hangnemre, csak azt tudja, hogy a világ magyarsága összefogott, sikerült egy igazi, globális szövetséget létrehozni, amely támogatja az országot, s nem osztja meg az emigrációt. S azt is tudja, hogy ez a pincekocsmá, ahol a beszélgetés folyik, szintén a Nyugat jelenlétét tanúsítja.

A pince tele van jugoszláviai menekültekkel. Zsúfolt, engem arra emlékeztet, amit a két világháború közötti hangulatról készített filmben, a Kabaréban láttam. A berlini Kabaré hangulata. A vendéglő szeparéit drótháló választja el egymástól, az ablakokban a gyűjtőtáborokból ismert szögesdrótkéítés, a falakon Rákosi elvtársról készített negédes életképek meg néhány Kádár-kép is. Ki hitte volna, hogy Magyarország 1991-re már annyira nyugatiasodik, hogy az ilyen képek kocsmadíszé degradálódnak. S elképzelheti-e valaki, hogy a mi vezetőink közül valamelyikből hasonló falikép lesz egy idő múlva? Például az, akit máról holnapra az ország első magyarjává kiáltottak ki, habár nem ismeri anyanyelvét? Azt jegyeztük meg róla, hogy orvhalász, s eltűnt a porondról anélkül, hogy képei a falra kerülhettek volna? Vagy azok, akik most oly buzgón ügyködnek a gyökérrágás meghonosításán, miközben maguk az ország legszébb villáiba fészkelik be magukat? Vagy akik arról válnak nevezetessé, hogy lövetik a városokat? Akik a szerbek ügyének felkarolásán buzgókodnak, s közben mélyre süllyeszti ezt a nemzetet, s vele együtt mind, aki vele él?

Jó tanácsul elsőként azt adtam, hogy vigyázzon, mit nyilatkozik majd az első meghallgatásán. A jövevényeket ugyanis a svédek mind kikérdegetik, s ha valakiről kiderül, hogy nem beszél következetesen, vagyis hát hazudik, annak a sorsa náluk meg van pecsételve. Második jó tanácsom meg az volt, hogy ott ne kezdjen átkozódásba, ne szidja a szerbeket. Azért említettem a szerbeket, mert - Szabadkáról menekül - horvátnak véltem. S ne heveskedjen, hogy bosszút fog állni.

- Szidni nem fogom őket, de tudom, mit kell csinálnom.

Kezdtém győzőgetni, hogy ezt a hangnemet hagyja, ez nem vezet jóra. Ezen a tájon néhány évszázada egyebet sem teszünk, mint adogatni vissza egymásnak a tartozást.

- Emlékszel Willy Brandt térdhajtására a németek által elveszejtettek emlékműve előtt? Látod, megbánást tanúsított népe nevében, s megbocsátottak neki. Az oroszok már csalogatják vissza az elűzött németeket a volt Volga menti német köztársaságba, a franciák barátságban élnek a németekkel és az olaszokkal, miért kellene nektek, horvátoknak hirdetni,

hogy a szerb–horvát barátság örök időkre véget ért? Egyetlen generáció kinőheti. - Buzgón, hevesen magyaráztam neki, ő csak pislogott, várta, hogy befejezzem, s akkor megszólalt:

- Én szerb vagyok.

Elnémultam. Ha szerb, akkor mire mondta, hogy tudni fogja, mit kell csinálnia?

- Nem a horvátoknak, magyaroknak, szlovénoknak kell helyre rakniuk a mi szerb dolgainkat, hanem nekünk, szerbeknek. S ha majd én visszamehetek, akkor mi, akiket most elüldöztek, rendet teszünk magunk között.

Ezt olyan hangon, szemében olyan tűzzel mondta, hogy nekem eszembe jutott az a kérdés, amelyet másfél hónapos nyugati körutam során újra meg újra feltettek az emberek. Az, hogy végül is hová vezet ez az egész, ami most nálunk folyik. Sohasem tudtam tömören válaszolni, hiszen hát ki lát a jövőbe. S most, hogy ez a szerb menekült itt Budapesten, ebben a Kabaré–Gulág-hangulatú vendéglőben a maga igazságát kifejtette, hirtelen valami felidézi a tragédia, Az ember tragédiája két utolsó előtti mondatát:

„Csak az a vég! - Csak azt tudnám feledni!”

Mi az oka, magyarázata, hogy mostanában igen gyakran merül fel bennem Madáchnak ez a két mondata? Talán a tragédiánk.

Karnevál

Emelkedünk. Ülünk a vonatban, és emelkedünk. Előbb csak lassú tempóban, azután egyre meredekebben, olyannyira, hogy a mozdony már csak a fogaskerekek segítségével képes a meredek hegyoldalon kapaszkodni. Ezer méteren. Engelberg városkában járművet váltunk. Innen már libegő emel bennünket negyvenöt fokos szögben vagy még meredekebben. Kétezer méteren újabb járműcsere. Az emelkedés folyamatos, háromezer-húsz méteren vagyunk. Európa tetején. Mit látni innen? Hiába nyomom be a félfrankost a távcsőbe, legfeljebb a svájci hegyek csúcsait látom, ragyognak a napsütésben, alattunk síelők ezrei iramlanak lefelé. Írni szeretnék Svájcra, többek között azért, mert néhány évvel ezelőtt, amikor nálunk megtörtént a politikai fordulat, a mostani uralkodó körök Svájcot ígértek. A kantonrendszerrel szeretnék valakitől információkat szerezni, de egyelőre ott tartok, hogy vendéglátóim engem kérdezgetnek, mi van otthon. Röviden annyit mond egyikük, aki régóta élvezi ezt a közmondásosan tiszta svájci levegőt - bár az is igaz, hogy

tele van egymásra leskelődő idegen besúgókkal, akik szennyezik -, hogy a svájci kantonok jellegzetessége az önállóság. Meg a svájci városok jellemzője is.

Nyilván ebből adódik magának Svájcnak az önállósága is. Itt van például Bern, a székváros. Teljesen összenőtt néhány másik, mellette fekvővel, Murival például, de próbálna csak a szövetségi kormány vagy a székvárosi előjáróság a más városok önálló, szuverén igazgatásába beleszólni! Ha beleszólna, akkor az már nem lenne Svájc. S nekem erről az jut eszembe, hogy vajon Kispiac, Horgos, Kanizsa, Ada meg a többi, körzetileg Kikindához csatolt helységünk az maradhat-e, ami eddig is volt, miután beleszóltak nem is csak az önállóságukba, átdobták valamennyit a Tiszán. Vajon mit szólna a bázeli polgár, ha Olten városát a nyakába varrnák? Nem is beszélve arról, hogy mit szólna ehhez Olten lakossága. Nyilván azt mondaná, hogy Svájc többé nem az, ami volt. Ettől megszűnne Svájc.

Innen, a Titlis csúcsáról, 3238 méter magasról, ebből a síparadicsomból mi látszik az otthoni gondokból? Látszik-e a kispiaciak gondja?

Itt most karnevál van. Az üzletekben venni és bérelni lehet jelmezt, álarcot, bolondcsengőt, játékpuskát és fakardot, műanyag sarkantyús csizmát. Otthon is karnevál van. A politikai porondot elárasztották a bohócok. Fegyverük igazi. A romok, melyek utánuk maradnak, talán még igazibbak. S a nyomor is, ami a romokból sarjad, mert szántóföldinken a búza alig-alig zöldell, mivel alig-alig vetettek az ősszel a parasztok. Amikor itt azt kérdezik tőlem a régi és az új ismerősök, hogy hát miért nem szántanak-vetnek a parasztok, hiszen enélkül semmire sem fognak menni sem ők maguk, se mi valamennyien, s erre én azt válaszolom, hogy tartalék üzemanyagunkat elhasználták a repülők, a tankok, a rendelkezésre álló munkaerő meg vagy a nem létező háború frontjain teljesít szolgálatot, vagy éppen itt, Svájcban rejtőzködik nem kis számban, hogy ne kelljen igazi puskával lövöldöznie a mondvacsinált és mesterségesen gyártott ellenségre, akkor csak még jobban csodálkoznak. Álmélkodássá, elképedéssé fokozódik a csodálkozásuk, amikor arról tájékoztatom őket, hogy boltjainkban nincsen tej, benzinkútjainkon nincsen üzemanyag, diszkóinkban nincs legény, vállalatainkban munka, elsején kereset. Ezek után már ők is tudják, hogy egyhamar nem lesz nálunk rend sem, nemhogy jólét.

Zürichben azt mondja a pályaudvarra vezető utcában, a város szívében a városnézőben idegenvezetősködő mérnök vendégfogadóm, újonnan szerzett barátom:

- Itt annyi arany van az épületek alagsoraiban tárolva, hogy majd beszakad alatta a talaj.

Nekem meg odahaza üres töltényhüvelyt adott emlékébe a frontot megjárt kollégám. Nálunk a fegyverek súlya alatt roskadozik Szlavónia, Baranya és sok más vidék talaja.

Hova menjünk haza?

Lerakták a diliskedők az álarcokat, naftalinba kerülnek a karneváli díszletek jövő alkalomig. Nálunk a katonák még viselik a rájuk kényszerített mentőangyalálarcot, s mint a svájci tévén, a naponta vásárolt újságokban látom, a háborús kavalkád tovább tart.

- Nálunk is volt polgárháború, de ötszáz évvel ezelőtt - állapítja meg szenttelenül egy óshonos svájci alkalmi ismerős. Bazel mellett lakik, foglalkozására nézve közgazdász, de nyugdíjas már, nyugodtan hódolhat érdeklődési körének, az antropozófiának. Ő vállalkozott arra, hogy elmagyarázza, mi a svájci kantonrendszer lényege.

Ötszáz évvel ezelőtt! Nyilván akkor rakták le az első aranytégglákat a svájci hegyek belsejébe vajt rejtekhelyeken. Számuk azóta elképesztően felszaporodott. S az itteniek ezekhez a téglákhoz szabják a keresetüket, amíg mi odahaza szétlőjük a verejtéken vett téglából és a verejtékkel vert falból, de még a betonból épült házainkat is. Nemegyszer megkérdezik a vendéglátóim, hogy most mennyit lehet otthon keresni. Közlöm velük, de persze abból ők semmit sem értenek, amiről telefonon tájékoztam feleségemtől, hogy 16 000 dinárt kapott távollétemben januári kereset címén. A feketepiaci árfolyam szerint ez az összeg megfelelhet olyan 100–120 franknak. Csak néznek rám értetlenül. Nem tudom, ez volt-e számukra felfoghatatlanabb, vagy az, amikor megmutattam azt a fényképet, amelyet Németh Mátyás készített január derekán a tóbai vendéglő pincéjéről, amint éppen rakta a csöves kukoricát a kályhába.

- Milyen a gazdaságpolitikája annak az állarnak, amelyikben kifizetődő a parasztnak, de még a falusi kocsmárosnak is kukoricával fűteni? - ezt kérdezik tőlem. Hát milyen? Olyan, hogy attól lesz 100–120 frank az újságírói fizetés. Farsangi tréfa lehetne, ha nem nyomorodnánk bele államostul. A svájci vasút mellett - még így télvíz idején is látni - a legkisebb termőterületek is gondosan meg vannak művelve. Akkorkák csak, mint a vasúti kocszi belseje. A svájci patak vize tiszta, iható, s a svájci újság azt írja, hogy nálunk egymás patakjainak és folyóinak a vizét mérgezik a szemben állók. Erre van vegyszer és üzernyag, nem úgy, mint Münchenben élő testvéröcsém Bácsföldvár melletti hét hold földjének a felszántására, amit Pece Sándor, a gondos parasztember, az idén

télen nem tudott fölszántani, s erről most tájékoztatom az 1966 táján ideiglenesen Münchenbe érkezett tulajdonost. A fia meséli, hogy ő fölvet-
te a német állampolgárságot, mert nem akar katonának menni odahaza. Belőle már nem lesz temerini lakos, de az öccséből sem. Az meg éppen Svájcba akart volna menni egy kis síelésre, de a határról visszaküldték, hogy jugoszláv útlevélhez vízum kell. Néhány évvel ezelőtt még rangja volt a jugoszláv útlevélnek, ma hátrány már a búzakalászos címeres, hatfáklyás és 1943. november 29. keltezésű címerrel ellátott piros útlevél, mert félő, hogy úgy járunk, mint az a szovjet úrhajós, aki nem tudja, hova kellene lejönnie, hiszen megszűnt az ország, amelyből indult. Mi vagyunk az a generáció, amely nemcsak látja, hanem átéli, hogyan foszlik semmivé államunk tekintélye.

A kiadó megjegyzése

Könyvünkben műszaki okokból nem használhattuk a nagykötójelet és a gondolatjelet. Helyettük kénytelenek voltunk kiskötőjelet alkalmazni.